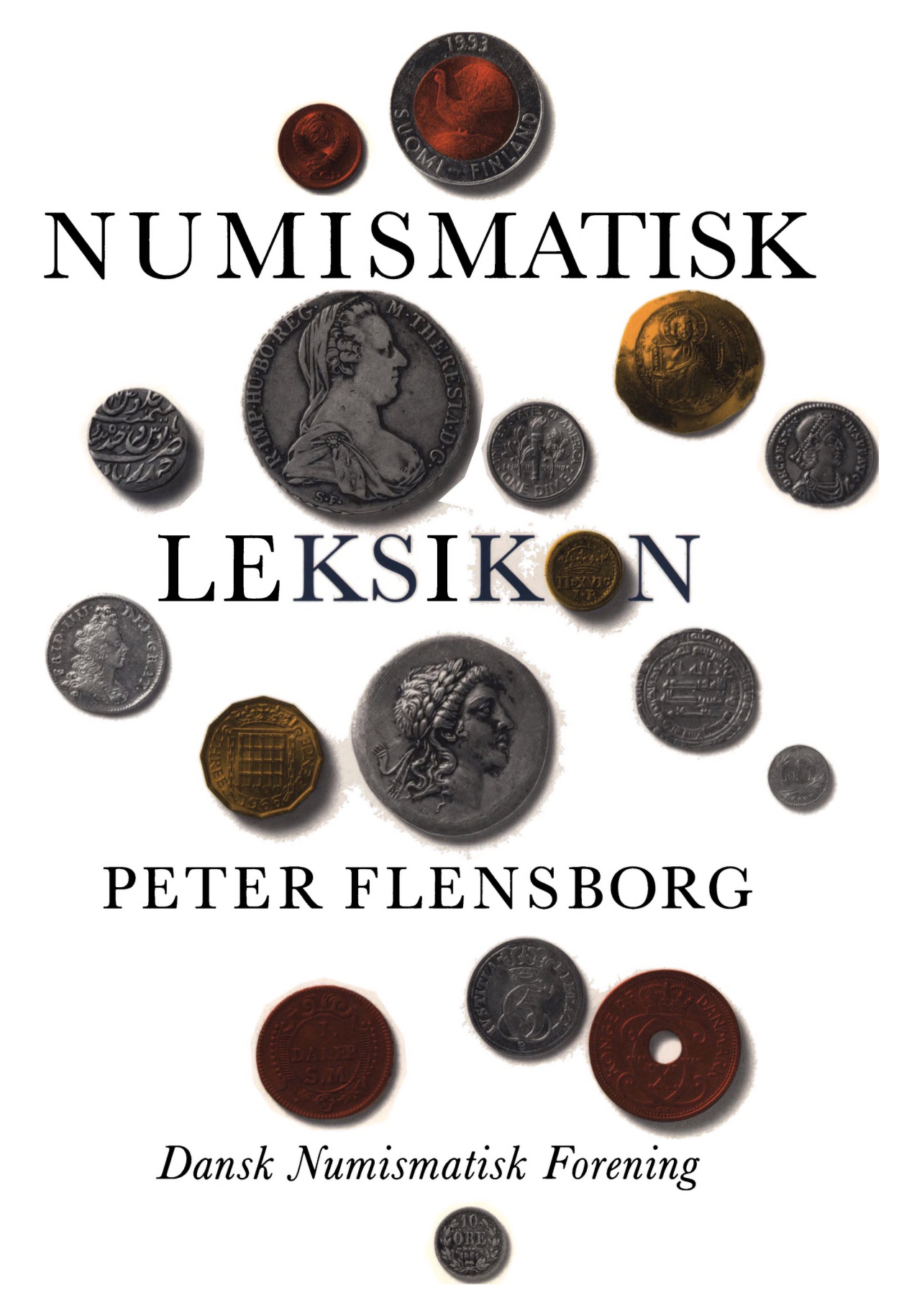

NUMISMATISK

LEKSIKON

PETER FLENSBORG

Dansk Numismatisk Forening

Worm

Nytte og Ære, Kbh.1980 s.4; DBL bd.16 (1984) s.45-51; H.D.Scheepelen: Museum Wormianum. Dets forudsætninger og tilblivelse (1941).

Worm, Willum (1633-1704). Søn af Ole Worm. Dansk historiograf, dr. med. i Padua, 1662 udnævnt til professor i fysik ved Universitetet i København. 1668 fik han til opgave at registrere Kunstkammeret, der også indeholdt mønter og medaljer. 1670 udarbejdede han en registrering, og 1681 forelå en fortegnelse over Chr.5.'s guldmedaljer. 1671 blev han Griffenfelds efterfølger som kgl. bibliotekar. 1673 fik han overinspektionen af Det kgl. Kunst- og Modelkammer. Worm var 1674 blevet overinspektør, og sammen med Poul Vinding og Holger Jacobæus blev han i 1690 nok engang sat til at registrere samlingen en registrering, der resulterede i udgivelsen af → Museum Regium i 1696. Worm gjorde iøvrigt fortsat en betydelig karriere, idet han 1679 blev assessor i Højesteret og virkede som dommer i Danske Kancelli fra 1684, og 1694 blev han konferensråd.

Lit: NFM Bind X s.79-81; Den kgl. Mønt- og Medaillesamling 1781-1981, Kbh.1981 s.11-12; DBL bd.16 (1984) s.52-53.

X

Xerafim (Pardao, Pardau). Navn på mønt indført i Portugisisk Indien 1570. Dens værdi var 300 reis eller 1/2 rupia. De første eksemplarer vejede næsten 20 g, men vægten faldt 1751 til ca. 5,9 g og var 1850 kun 5,5 g. Den er sidst præget 1871. En kort overgang i 1766 og 1819 er den udmøntet i guld vejende 0,40 g.

Xu (Su). Skillemøntenhed brugt i Vietnam efter franskmændenes nederlag, senere i Nordvietnam og Syd-vietnam, hvor den undertiden på mønter er angivet som → su. 100 xu (su)=10 hao=1 dong.

Y

Yamba (Jamba, Yambus). I Centralasien navn for → sycee (saisi) med en værdi af 50 tael (1850-1950 g). I Mongoliet inddeltes den i 50 lahn a 10 tjan a 10 tung.

Yang. Koreansk møntenhed 1892-1902. 100 fun=1 yang, og 5 yang=1 → whan. Der er præget 5 yang i sølv 1892 samt 1 yang 1892, 93 og 98. 5 yang møntens forbillede var den japanske 1 yen, og vejede lige-som denne 416 grains (26,956 g).

Yarim. I forbindelsen »yarim kurus« en tyrkisk sølv mønt fra 1600-tallet med en vægt på ca. 9,4 g.

Yellow Boy. Engelsk slangbetegnelse for en guinea eller sovereign, idet der refereredes til møntens gule farve og det kongelige portræt.

Lit: Frey s.262

Yen. Japansk hovedmøntenhed indført 1870. 1 yen=100 sen. 1 yen mønten var oprindeligt af sølv med vægten 26,9563 g og finheden 0.900. Vægten var på mønten angivet som 416 (grains) på samme måde, som den japanske tradedollar var angivet som 420 grains. Udmøntningen af de store sølv yen op-hørte 1914. Fra 1948-1950 udmøntedes den som en lille messingmønt, og fra 1955 har den været præget i aluminium.

Yeoman, R.S. (ofte forkortet til Y. eller Yeo.). Amerikansk numismatiker, der har skrevet flere standardværker om mønter. Et Y-nummer refererer normalt til katalogerne: Modern World Coins og Current Coins of the World – typekataloger, som bringer lister over alle verdens mønter fra 1850 til dato.

Yirmilik. Tyrkisk sølv mønt fra begyndelsen af 1700-tallet. Den vejede først ca. 12,7 g, men faldt senere i vægt og sølvindhold. Dens værdi var 20 para. Møntenheden er også benyttet på Krim.

Yuan. Kinesisk betegnelse for mønter, der i Tang og Song dynastiet betegnedes som Yuan Bao. Fra slutningen af 1500-tallet kom store mængder af større udenlandske daler mønter (Yin Yuan) til Kina, og i 1890'erne opstod en række større sølv mønter i enkelte provinser. 1 yuan (dollar)=100 cent, eller som der stod på mønterne: 7 mace (chi-en) og 2 candareen (fen). Vægten varierede fra 24,4 til 27,5 g og finheden fra 0.850 til 0.900. I det moderne Kina (Folkerepublikken) er 1 renminbi yuan=10 jiao=100 fen. En 1 yuan mønt i kobbernikkel udkom 1980.

Yuzluk (Yuzlik). Tyrkisk møntbetegnelse for en 2 1/2 piastre sølv mønt fra sidst i 1700-tallet med en vægt på ca. 32 g og finhed 0.465, som skulle korrespondere med Maria Theresia-daleren. Senere faldt sølvindholdet drastisk i 2 1/2 piastre (100 para) mønterne. Mønten har sit navn fra det tyrkiske »Yüz« (hundrede).

Z

Zahrah → Zohra.

Zaire. Hovedmøntenhed i Den Demokratiske Republik Congo fra 1967. 100 sengi = 1 likuta og 100 makuta (flertal af likuta) = 1 zaire. Der er dog kun udmøntet 1 zaire mønter i guld 1970. I 1971 ændrede landet navn til Zaire, og møntenheden blev 1 zaire = 100 makuta. Første 1 zaire mønt udkom 1987 i messing. Zaire var tidligere det lokale navn for Congo-floden.

Zajczyk (Sajtjik). Hviderussisk møntenhed indført fra 15. aug. 1993. Navnet, der betyder »en lille hare«, er valgt, fordi motivet på den hidtidige hviderussiske 1 rubel pengeseddel, der kom i aug/sept 1992, afbilder en hare. Ved indførelsen af navnet var 2 zajczyk = 1 russisk rubel (i sedler) og 2 1/2 zajczyk = 1 russisk rubel (i check).

Zalat. Skilleløntenhed fra Den Arabiske Republik Yemen. Mønten er udmøntet i første halvdel af 1920'erne. 1 riyal = 40 buqsha = 80 halala = 160 zalat.

Zecchino. Venetiansk guldmønt opkaldt efter »La Zecca« – det palads, hvori møntværkstedet befandt sig. Guld zecchino eller venetiansk

dukat er første gang præget 1284 under dogen Giovanni Dandolo. Mønten vejede ca. 3,49 g og var af næsten rent guld. Mønttypen blev præget uafbrudt indtil 1797 og dernæst af den østrigske okkuperingsmagt. Der er også præget 1/4 og 1/2 zecchino samt multipla helt op til 105 zecchini. En række italienske stater som f.eks. Mantua, Mirandola, Modena og Savonien har ligeledes udgivet zecchini, dog mere eller mindre ændret i forhold til hovedtypen.

Zehner. Betegnelse for en række mønter, der enten er det 10-dobbelte eller 1/10 af en møntenhed. Zehner var således de 1/10 guldiner, der prægedes efter Esslinger rigsmøntordningen 1524. Navnet er ligeledes brugt om 10 kreuzer mønter udmøntet i Sydtykland og Østrig efter konventionsmøntfoden. I 1812 havde Preussen til hensigt at indføre et 10 pfennig stykke, og af disse foreligger prøvemønter med påskriften Z (for zehner). I daglig tale omtales også de saksiske neugroschen fra 1840 som zehner. Desuden er navnet brugt helt op til vore dage om de tyske 10 pfennig-stykker.

Zelagh. Marokkansk betegnelse for 1/2 falus, den mindste bronzemønt. Den indførtes i 1500-tallet og er sidst udmøntet under Abdul al Rahman (1822-1859).

Zembi var i Sierra Leone det lokale navn for kauri sneglen, af hvilke der for det meste gik 2000 på en → macuta.

Ziervogel, Evald (1728-1765).

Svensk numismatiker med en stor og populær produktion, om hvilken Bror E. Hildebrandt engang har sagt: »Hans arbejder har desværre ikke bragt videnskaben fremad. Hans formål synes egentlig at have været at gøre den populær. Angående bestemmelsen af vore ældre møn-

ter, lod han det være ved det, hans forgængere var kommet til«.

Zilveren Dukaat (da.: Sølvdukat). De Nordlige Nederlandes betegnelse for → albertsdaleren af typen, der på forsiden viser en ridder i helfigur

*Nordlige Nederland, Groningen:
Zilveren dukaat 1683.*

og forneden et skjold, der dækker over det ene ben. Deraf den danske betegnelse »Enbener«. Typen er slået 1659-1808 til en værdi af 50 stuivers. Zeelands zilveren dukaat havde dog 52 stuivers værdi. Vægten var 28,25 g, finheden 0.873 og finvægten 24,66 g, dvs. lidt under den danske speciedalers finvægt på 25,28 g.

Zilveren Ridder (da.: Sølvridder). 1581 og 1586 prægede både Geldern og Friesland en Z., der vejede 27,13 g, havde finheden 0.847 og finvægten 22,98 g. En lignende mønt med navnet → dukaton er præget fra 1618 i de Spanske Nederlande til

*Venedig, Pietro Grimani (1741-1752):
Zecchino u.år.*

Zink

*Nordlige Nederlande, Utrecht:
Zilveren rijder 1671.*

en værdi af 3 gulden. Fra 1659 prægede de Forenede Nederlande (nordlige Nederlande) en pendant til de Spanske Nederlandes dukaton. Dens officielle navn fik den efter motivet, der på forsiden viser en galoperende harniskklædt rytter med hævet sværd. Nederst provinsvåbnet. Bagsiden viser Generalstaternes kronede våben med to løver som skjoldholdere. Vægten var 32,78 g, finheden 0.941 og finvægten 30,85 g, og den havde 63 stuivers værdi. Den er præget indtil 1798 af alle provinser i let afvekslende form og stil, hvorimod vægt og finhed stort set er ens.

Zink. Billigt hvidt metal med en blågrå tone. Det har været kendt i Orienten og Kina i årtusinder, men i Europa først ca. 1750. Man har ganske vist fremstillet messing (kobber + zink) adskillige århundreder før, men det skete direkte fra malmen,

uden at man kendte zink som metal. Som møntmetal har det på grund af billighed været anvendt som nødmiddel i krisesituationer i Tyskland i 1917 og igen under 2. verdenskrig. I Danmark toges metallet i anvendelse 1941/42, og man ophørte først med det, da 1 og 2 øren forsvandt 1973. Nok er zink billigt, men efter blot et par års brug er det blevet mørkere og begynder at ilte, og der dannes et hvidligt lag af zinkilte på overfladen.

Zinnaisisk møntfod (sv.: Zinnafot). Tysk møntfod indført 1667 mellem kurfyrsterne af Sachsen og Brandenburg på et møde i det magdeburgske kloster Zinna. Denne møntkonvention gik ud på, at der skulle møntes hele, halve og kvarte talere efter rigsmøntordningen (dvs. speciedaler 9 stk. på marken fin). Der indførtes også en regnetaler med et teoretisk sølvindhold på 22,26 g, og der udmøntedes heller, pfennig, dreier, groschen samt 1/6, 1/3 og 2/3 taler. Møntfoden har en del interesse for svenske samlere, idet den også har været anvendt i Svensk Pommern og Wismar.

Zinsgroschen er betegnelse for visse → meissengroschen, fordi diverse afgifter (zinse) skulle betales med disse mønter. De er præget forskellige steder fra 1422 til over midten af 1600-tallet. 1 Z.= 12 pf eller 1/21 rhinsk gylden.

Złoty. Polsk regnings- og møntenhed. Efter at den ungarske florin i 1480-erne konstant var steget i forhold til sølv og havde nået en værdi af 30 groszy, blev der basis for en ny møntregningsenhed den polske złoty. 1496 legaliserede Polen 30 groszy mønten, der blev kaldt czerwony złoty (rød złoty) som en mønt af guld og forskellig fra den polske złoty. Navnet czerwony złoty blev i Polen brugt i århundreder i det talte sprog, men ikke i dokumenter og

regnskaber. Czerwony złoty var derfor blot et synonym for aureus, moneta aureus, ungarsk gylden, rhinsk gylden, guldgylden, dukat etc. Omkring 1661 foreslog møntmester → Andreas Tymf, at man prægede en sølv-kreditmønt, der skulle gælde 30 groszy. Disse mønter, som også kendes under navne som tymf, timpfe eller guldentympfe, er præget 1663-66 ved fire møntværksteder i et antal af over 6 mill. stk. Mønternes værdi stod på mønten: XXX Gro. Pol., dvs. 30 polske groschen; men den reelle værdi (14 groschen) var ca. 50% lavere. Disse mønter, der i første omgang reddede Polen, førte senere til ødelæggelsen af den polske økonomi og til en opsplitning af mønterne i henholdsvis »gode mønter« og »underlødige skillingsmønter« med et gensidigt omvekslingsforhold på 2:1. Złoty mønten blev igen indført fra 1766, og den vejede 5,31 g med finhed 0.550 og en finvægt på 2,92 g, idet den var udbragt til 80 stk. på den fine kølnske mark og af værdi som 4 sølvgroschen. Denne złoty er præget 1766-1795. Fra 1815 var 1 złoty=30 groszy=15 russiske kopek; og 1 złoty mønten vejede 4,5 g med en finhed på 0.866. 1832 nedsattes vægten til 3,07 g med finheden 0.870. Efter Polens uafhængighed 1919 indførtes decimalsystemet, hvorved 1 złoty=100 groszy. Den første 1 złoty 1924 er præget i Paris og har vægten 5 g med finheden 0.750. Alleerede 1929 blev mønten fremstillet i kobbernikkel og fra 1957 i aluminium. 1989 blev den til en lille 15 mm aluminium-mønt, men allerede da steg inflationen kraftigt og gjorde mønten overflødig.

Lit: W.Terlecki: The origin of the Polish Złoty and its History. (Polish Numismatic News 1961 s.114-122.

Zoega, Georg (1755-1809). Dansk oldforsker og numismatiker med uddannelse i Altona og Göttingen, senere i Italien og Leipzig. Hjemkommet med sine mange færdigheder

syntes kabinetssekretær Ove Høegh Guldberg, at Zoega ville være et udmærket emne som bestyrer for det nye Møntkabinet i København, der da var under oprettelse. Men han skulle på yderligere uddannelsesrejser, i 1782 til den berømte → Eckhel i Wien og i 1783 til Rom. Men Rom ændrede på mange områder tilværelsen for den danske forsker. 1783 giftede han sig med maleren Peitrucciolis datter og antog den katolske tro. Han forsøgte at vende hjem 1784, men ved meddelelsen om Guldbergs fald returnerede han til Rom, hvor han siden blev. Hans første større værk: »Numi Aegyptii imperatorii« udkom i Rom 1787. Han tog sig venligt af alle danskere, der kom til Rom, bl.a. Thorvaldsen, og 1798 blev han Kgl. dansk agent (konsul) i Rom. Han var manden, der skaffede en mængde mønter til Møntkabinetet i København, bl.a. den syditalienske adelsmand don Alessio di Ricuperos græske og romerske samling på ca. 1700 mønter. Den købtes for ca. 750 rigsdaler og hjemsendtes med orlogsskibet Najaden 1803-04. I årene 1805 til 1808 sørgede han for, at den romerske advokat J.B. Bonaccas samling på 10-11.000 græske og romerske mønter kom til Kabinetet i København. Denne samling, der kostede 1500 scudi eller ca. 1875 rigsdaler, blev under stort besvær sendt hjem under napoleonskrigene. Desværre døde Zoega allerede 1809, hvorefter den gode og givtige kontakt med møntmarkedet i Italien for en tid forsvandt.

Lit: Den kongelige Mønt-og Medaillesamling 1781-1981, Kbh. 1981 passim; MN 1980 s.260-264, 1981 s.5-6; Nat.Arb. 1940 s.8-9; DBL bd.16 (1984) s.160-163.

Zohra (Zahrah). Navn på 1 paisa (20 cash) kobbermønt fra Mysore i Indien efter ca. 1790 udmøntet af Tipu Sultan (1782-1799), efter at han 1786 startede en udmøntningsrække dateret efter en ny æra ved navn Mauludi. Kobbermøntsystemet var:

1 paisa (zohra)=2 bahram=4 akhtar=8 qutb. Disse mønter fik astronomiske navne, og zohra er det arabiske ord for »Venus«.

Zollpfennig. Betegnelse for kobbermønt indført 1766 af kurfyrst Karl Theodor (1742-1799) i Kurpfalz med værdiangivelsen »1 Zoll Pfennig«. Mønten gjaldt ved toldopkrævning for 1 pfennig, men i almindelig handel for 1 1/2 Pfennig, hvilket betød, at tolden var hævet med 50%, uden at toldtariffen ændredes, idet man forlangte betaling i disse zollpfennig.

Zolota. Tyrkisk sølvmønt, der i værdi svarede til 3/4 piaster eller 30 para. Under Ahmed III (1703-1720)

*Tyrkiet, Mustafa III (1757-1773):
2 Zolota 1171 AH år 9=1767 e.Kr.*

vejede den 19,6 g, men under Mustafa III (1757-1774) var dens vægt faldet til ca. 14 g. Der er desuden præget 2 zolota mønter frem til 1807.

Zolotnik (Solotnik). Russisk vægtbetegnelse på møntlignende sølvstykker fra sidst i 1800-tallet og først i 1900-

Rusland: 10 Zolotniks u.år og 24 Dolya u.år.

tallet. Russiske guldmineejere, som forsynede møntværkstederne med guld, fik det sølv tilbage, der var fremkommet ved raffineringen. De fik det i form af små møntlignende barrer i forskellige værdier: 24 dolya, samt 1, 3 og 10 zolotniks. 1 zolotnik=96 dolya=4,265 g. Stykkerne er tidligere fejlagtigt beskrevet som russiske handelsmønter til brug for Mongoliet, Kina og Turkestan.

Zonnekroon. Betegnelse for brabantiske efterprægninger fra 1540 af den franske »Courone d'or au soleil«. Den er af Karl V (1506-1555) slået i Antwerpen, Maastricht, Gelderland, Flandern og Holland og var gangbar for 42 stuiver. Guldmønten havde en vægt på 3,41 g og en finhed på 0.929.

Zwei

Zweidrittel (2/3 daler) er navnet på nogle større sølvmonter, der indførtes 1667 ved en møntaftale mellem kurfyrsten af Sachsen og Brandenburg i det magdeburgske kloster

*Zweidrittel 1830, Frederik 6.
(1808-1839), Lauenburg), (H.1).*

Zinna. Ligeledes afholdtes nogle år senere (1690) et møde i Leipzig, hvor det besluttedes at udmønte 2/3 dalere efter en lettere møntfod. (12 taler standard). Disse mønter kaldes ofte også sølvgylden eller gulden. Af disse var den sydtyske 2/3 af en regningsdaler på 90 kreuzer, dvs. 60 kreuzer eller 16 groschen, hvilket i realiteten ikke var mere end 1/2 speciedaler. Der skelnedes mellem fine og grove zweidritler. De fine var af næsten rent sølv, mens de grove havde tilsætning af kobber. Finsølvindholdet var dog i begge tilfælde ca. 12,99 g. Mønten spillede specielt i Nord- og Mellem-Tyskland en betydelig rolle og prægedes til et stykke ind i 1800-tallet. Under den danske konge Fr.6. er 1830 præget en zweidrittel for Lauenburg.

Lit: Davenport: Silver Gulden 1559-1763, Frankfurt am Main 1982.

Zweier. I Øvre- og Nedersachsen i 1700-tallet navn for dobbeltpfennige. I Schweiz var det betegnelsen for dobbeltkreuzer eller halvbatzen.

Zwitttermünzen → Stempelkobling.

Zyfert (Ciffert). Navn på den østfrisiske halvstüber (5 witten) fra 1500-tallet. I 1602 bar en zyfert på bagsiden et kors, i hvis fire vinkler man så bogstaverne: O(st) F(riesischer) H(alber) S(tüber)=østfrisisk halvstüber. Ved en probation i oktober 1612 vejede den 1,10 g. (112 stk på marken) med et finsølvindhold på kun 0,184 g eller 16,7% sølv. Disse mønter var meget populære og blev endda efterpræget i sidste del af 1700-tallet af de preussiske konger.

Lit: A.Kappelhoff: Die Münzen Ostfrieslands, Aurich 1982.

Æ

Æginetisk møntfod er den møntfod, der var gældende på den græske ø og by af samme navn Ægina, der allerede ca. 550 f.Kr. havde begyndt prægning af sølvstatærer. Den æginetiske vægtstandard baserede sig på en didrakme-statær på ca. 12,5 g. Denne møntfod var gældende i mange områder og omfattede Peloponnes, Fokis, Lokris, Boiotien (Boiotien), Thassalien, de Klykladiske Øer og Kreta. Æginas mønter var først forsynet med afbildning af en havskilpadde som udtryk for, at den var en sømagt. Ca. 445 f.Kr. ændredes motivet til en landskilpadde i selverkendelse af, at man efter nederlaget til Athen ikke længere var en sømagt.

Ændret årstal → Overdatering.

Ængelot → Angel; Angelot.

Æra → Tidsregning.

Æresmedaljer → Medaljer (Belønningsm. etc.).

Æs → Acs.

Øksemonter. Gruppen af øksemonter er meget varierende og falder normalt ind under de såkaldte »primitive betalingsmidler«. De tidligste øksemonter kan dateres til ca. år 220 og er fundet i Peru. Herfra bredte brugen sig til Ecuador, hvor der er gjort flere fund, som tidsmæssigt strækker sig fra 800-tallet, til spaniernes ankomst i 1500-tallet. Deres vej bredte sig mod nord, og eksemplarer er også fundet i Nicaragua. Omkring 900 kom de til Mexico, og fra de spanske erobrere har vi underretninger om deres anvendelse som bytteobjekter. Oplysning om deres værdi er ret forskellig; et sted angives, at 4 nye stykker betaltes med 5 spanske realer, medens 10 dårlige blev solgt til smeltepris for 1 spansk real. En anden kilde, spanieren Hachita de Cobre, angiver, at der gik 7 stykker på en spansk sølvreal. Der findes også nogle meget tynde særformer, der hovedsagelig har været anvendt som gravgaver.

Lit: Folk, vol.8-9 s.135-143 (Kbh.1966-67); WC 1970 Nr.76,78,79; Hosler, Lechtman & Holm: Axe-moneis and their Relatives, Washington 1990.

Ørbæk. Dansk møntsted i Nordjylland i første halvdel af 1000-tallet. Det angives på mønter fra Knud d. Store (1018-1035) Hbg.54 og Harde-

Øksemønt ca. 900-1500 e.Kr. fra Ecuador (Milagra Quevedo) samt et par miniature øksemønter fra Mexiko (Milla).

knud (1035-1042) Hbg. 42-43 som »orbec« og »orbes« og antages at være Ørbæk ved Løgstør; men navnet Ørbæk findes også andre steder. Udmøntningerne her kan for en tid, på grund af særlige omstændigheder, være overført hertil fra Viborg.

Lit: P. Hauberg: Myntforhold og Udmøntninger i Danmark indtil 1146, Kbh. 1900 s. 74-75; Th. Østergård: Aalborg og Ørbæk som møntsteder, Fra Himmerland og Kjær Herred, 1944 (Nytryk 1973).

Øre (öre). Gammelskandinavisk regnemønt og senere mønt. 1 øre = 1/8 mark eller 3 ørtuger og i Danmark 30 penninge, medens den i Sverige ansattes forskelligt; således Svealand: 24, Götaland: 48, og Gotland/Øland: 36 penninge. Over det meste af Sverige regnede man dog fra ca. 1300 med 24 penninge på en øre. Det gjaldt dog ikke Gotland. Ordet øre kommer antagelig fra det latinske »aureus« (gylden) eller »aurum« (guld). Som mønt er den første gang slået i Sverige 1522. Denne mønts finvægt var fra begyndelsen 2,06 g, men faldt hurtigt derefter til 1,1 g og senere endnu mere. 1624-1778 præge-

des i Sverige øre-mønter i kobber (2, 1, 1/2, 1/4, og 1/6 øre s.m. og 2 1/2, 2, 1 og 1/2 øre k.m.). Den gamle møntregning ophørte med den såkaldte »Myntrealisation« 1776, hvorefter øre blev afløst af skilling, idet riksdaleren deltes i 48 skilling, der hver deltes i 12 rundstycker. 1855 indførtes øren igen, idet 1 riksdaler riksmønt = 100 øre og efter 1873 ved den Skandinaviske Møntunion blev kronen ligeledes i Danmark og Norge delt i 100 øre. Senere kom den til Island, hvor den kaldtes → eyrir (flertal: aurar).

Lit: KL bd. 20 sp. 716-724.

Örebro. Svensk by, hvor der tilsyneladende har været møntprægning i slutningen af 1200-tallet, idet der er fundet møntaffald her. Magnus Ladulås' testamente fra 1285 omtaler et mønthus her.

Lit: B. Malmer: Den senmedeltida penningen i Sverige, Stockh. 1980.

Øre S.M. → S.M.

Øresund, Fabrikken → Grønland.

Örtli (Oertli). Lille schweizisk billonmønt fra 1656-1811 med værdier som 4 batzen, 10 schilling, 15 kreuzer eller 1/4 gulden.

Schweiz, Appenzell: Örtli (15 kreuzer) 1738.

Ørtug (Ertog). Gammel skandinavisk regnemønt svarende til 1/24 mark eller 1/3 øre. I Sverige havde ørtugen før 1300 forskellig penningværdi (Svealand: 8, Götaland: 16 og Gotland/Øland: 12). Som præget

*Albrekt af Meklenburg (1363-89, 1395):
Ørtug u.år fra Stockholm.*

mønt fremkom den i Sverige under Albrekt af Mecklenborg (1363-1389) med en finvægt på 1,05 g, men denne blev hurtigt nedsat. Gustav Vasa (1521-1560) nedsatte 1523 ørens finvægt med 1/3, hvorefter den prægede ørtug blev 1/2 øre eller 12 penninge. 1527 var dens finvægt 0,54 g og 1589 0,27 g. Ørtugen er i Sverige sidst udmøntet 1591. Allerede fra sidst i 1400-tallet prægedes halve ørtuger, der også kaldtes → fyrk. Under de danske konger Erik af Pommern (1396-1439), Christoffer af Bayern (1440-1448), Christian 1. (1457-1464) og Hans (1497-1501) er præget ørtug i Stockholm, Västerås og Åbo.

Øskenspor. Allerede i romersk kejser-tid brugte man at forsyne græske mønter med øsken, så de kunne tjene som smykker (→ møntsmykker). Lige siden er brugt mønter til smykkeformål. I dag, hvor mønter er blevet samlerobjekter, er mangt et øsken forsøgt fjernet, men kun i de færreste tilfælde giver det et pænt resultat. Helst burde man lade øsknet sidde, idet et sådant stykke kulturhistorisk set er lige så interessant som mønten. Skikken bruges stadig, men nu er det vor tids populære mønter, som f.eks. Kennedy 1/2 dollaren 1964, der anvendes.

Østrup, Johannes (1867-1938). Betydende dansk historiker og orientalist, der blandt numismatikere nok mest er kendt for bestemmelsen af Terslevfundets mønter og sin bog om Møntsamlingens arabiske og tyrkiske mønter, der udkom 1938.

Lit: NNUM 1938 s.131; MN 1981 s.12; DBL bd.16 (1984) s.214-216.

Åbo (finsk: Turku). Finsk by, hvor svenskerne i 1400 og 1500-tallet lod præge mønter. I 1400-tallet er der hovedsagelig præget ørtug under kongerne Erik af Pommern (1396-1439), Christoffer af Bayern (1440-1448), Karl Knutsson Bonde (1448-1457), Sten Sture d. ældre (1471-1497, 1501-1503), og mellem 1523 og 1558 er under Gustav Vasa (1521-1560) præget ikke mindre end 15-17 hovedtyper i Åbo.

Lit: NNUM 1995 s.50-55.

Åbo Landskapsmuseum (Åbo Slot) har et Mønt- og Medaljekabinet, grundlagt 1881 og åbnet for offentligheden 1891. Allerede 1893 var samlingen så stor, at den måtte flytte til en ny sal, hvor den forblev til nedpakningen i 1941 som følge af krigen. 1946 blev samlingen tilgængelig igen, men blev lukket 1962, idet en af Åbo by indkøbt samling (hovedsagelig medaljer) fra boet efter lektor J.J.Hulden (1880-1959) skulle indlemmes i den. Dette arbejde var færdigt dec. 1964, hvorefter Mønt- og Medaljekabinettet genindviedes. Aug. 1977 lukkede museet på grund af reparationer, og Mønt- og Medaljesamlingen flyttedes midlertidig til hovedborgens nordre udstillingshal. 1988 flyttedes den til nye rum i forborgen. Samlingen omfatter mønter, medaljer, poletter, ordner og sedler.

Lit: ABOA, Åbo Landskapsmuseum Årsbog 51/1987 s.8-28.

Åbo Numismatiska Förening er den næstældste finske numismatiske forening, dannet 1937. Foreningen har tidligere taget sig meget af medaljeudgivelser. Den er tilsluttet Nor-

disk Numismatisk Union og holdt 50-års jubilæum 7. nov. 1987 på Svenska Klubben i Åbo.

Lit: NNUM 1981 s.108-109, 1988 s.65-66; ABOA- Åbo Landskapsmuseums Årsbok 1987 s.120-171.

Ålborg. Dansk møntby, hvor der er præget mønt under Hardeknud (1035-1042) og Knud den Hellige (1080-1086). I 1928 fandt man den første mønt fra Erik Ejegod (1095-1103), der i omskriften angiver, at den var præget af møntmester Edgar i Ålborg. Under skærmysdlerne mellem Svend, Knud og Valdemar har antagelig kun førstnævnte præget mønter i Ålborg, men en del af de brakteater, der i dag betegnes som »ubestemte norrøjske møntsteder«, kan meget vel have været præget her. Ålborg var i borgerkrigstiden ikke fast møntsted, selv om det ikke kan udelukkes, at en enkelt mønt er slået her. Derimod blev under kong Hans (1481-1513) oprettet et møntsted her 1498 eller nogle år tidligere, et møntværksted som 1501 lededes af en Johan D., der slog skilling (G:35) og hvid (G:36). Sidste gang, der er præget mønt i Ålborg, er under Fr.1. (1523-1533), hvor der udmøntedes 14 penning, søsling og hvid (G:74-77).

Lit: Svend B. Olesen: Aalborg-Mønter, Ålborg 1969. Th. Østergård: Aalborg og Ørbæk som møntsteder; Fra Himmerland og Kjør Herred 1944, Nytryk Ålborg 1973.

Årgangsmønter (årstalsmønter). Et nyere begreb, der dækker samling af alle mønttyper i årstal i komplette serier. Det er nok den måde, de fleste begynder at samle, dog begrænser de fleste årgangssamlere sig til

deres eget land plus eventuelt et par andre lande. I modsætning til årgangsmønter har man typemønter (→ typesamling).

Århus. Dansk by, hvor der af og til har været præget mønter. I middelalderen er det sket under Hardeknud (1035-1042) og Magnus den

Århus 8 skilling klipping 1535 præget under Christian 3. (1534-1559), (G.93).

Gode (1042-1047) og dernæst igen under Sven Grathe (1146-1157), da der prægedes nogle fine brakteater. I

borgerkrigsperioden begynder en udmøntning her 1234 under Erik Plovpenning (MB 34), og den efterfølges af flere, bl.a. MB 156 fra 1259/60. Sidste udmøntning i denne periode er 1335/36 (L.E. Bruun 3690). Et par hundrede år senere præges igen mønter under Chr.3. Disse bærer årstal 1535, medens en toskilling med årstallet 1536 er → antedateret.

Lit: Georg Galster: Århus' mønter, Købstadsmuseet Den gamle By Årbog 1956 s.19-43.

Århus (II) fundet. Stort dansk møntfund, der kom for dagen 1908 under udgravning på Lilletorv i Århus, Jylland. 5.759 mønter lå i en stentøjsdunk nedlagt efter 1392. Fundet er bemærkelsesværdigt ved bl.a. at indeholde 13 stk. Ribe hvid (Galster:1), 57 Flensborg witten (G:110), 2 stk. witten (G:112), 3 stk.

viertelwitten (G:111) samt 116 stk dreiling (G:113). Resten af fundet bestod for det meste af nordtyske witten, sechsling, viertelwitten, dreiling samt hulpenninge. Der findes to mindre middelalderfund fra Århus benævnt Århus (I) fundet (Vor Frue kirke) og Århus (III) fundet (Vestergade).

Lit: Danmarks middelalderlige skattefund, Kbh.1992, Vol.II s.203-208.

Årsbøsse → Proberbøsse.

Årstadfundet. Større norsk møntfund fra Årstad ved Egersund 1836. Det indeholdt ca. 1650 mønter, hvoraf de fleste var udenlandske, bl.a. 74 danske, ca. 830 angelsaksiske, ca. 640 tyske og resten var fra forskellige lande.

Lit: Universitetets Oldsakssamlings Skrifter II, 1929 s.218ff.

Kronologisk oversigt over et udvalg af tidligere numismatiske leksika og ordbøger

- 1517 Andrea Fulvio: *Illustrium Imagines*.
- 1740 Wolfgang Christian Miltzen: *Curieuse Münzen Lexikon*.
- 1767 M. de Salzade: *Dictionnaire Historique des Monnaies*.
- 1811 Dr. C. Ch. Schmieder: *Handwörterbuch der gesammten Münzkunde*. Tillæg 1815: 4. udg. 1876,
Nytryk: 1974.
- 1889 Stevenson: *Dictionary of Roman Coins*, Nytryk 1964, 1982.
- 1896 R. Klimpert: *Lexikon der Münzen, Masse, Gewichte, Zählarten und Zeitgrößen aller Länder der Erde*,
Nytryk 1972.
- 1897 Solone Ambrosoli: *Vocaboliaretti dei numismatici*.
- 1904 Solone Ambrosoli: *Manuale di numismatica*.
- 1909 H. Halke: *Handwörterbuch der Münzkunde*.
- 1914 E. Martinori: *La Moneta, Vocabolario Generale*. Nytryk 1977.
- U.år Jose de Amaral: *Dizionario di Numismatica portoghese*.
- 1917 Albert R. Fey: *Dictionary of Numismatic Names*. Nytryk 1973.
- 1930 Schrötter (ed.): *Wörterbuch der Münzkunde*. Nytryk 1970.
- 1946 F. Maten y Llopis: *Glosario Hispanico de Numismatica*.
- 1955 Rene Sedillot: *Toute les monnaies du monde: dictionnaire des changes*.
- 1956-58 Humberto F. Burzio: *Diccionaria de la Moneta Hispano-Americana*. (3 vol.)
- 1960, 1963 C. C. Chamberlain: *The Teach Yourself Guide to Numismatics*.
- 1960 American Num. Association: *The Dictionary of Numismatic Terms*. 3. udg: 1975.
- 1960 ca. J. M. Folgosa: *Diccionario de Numismatica*.
- 1971 Hermann Krause: *Numismatisches Wörterbuch: Deutsch-English, English-Deutsch*.
- 1972 V. V. Zvaric: *Numizmatičnj Slovník*.
- 1974 Jørgen Steen Jensen: *Numismatisk opslagsbog*.
- 1976 Chamberlain: *The World of Coins; a Dictionary of Numismatics*.
- 1976 Heinz Fengler, G. Gierow, W. Unger: *Lexikon der Numismatik*.
- 1977 T. Kroha (ed.): *Lexikon der Numismatik*.
- 1977 H. Rittmann: *Deutsches Münzsammler-Lexikon*.
- 1981 Preben Kylling: *Numismatisk Leksikon* (meget mangelfuld, ufuldstændig og fyldt med åbenlyse fejl).
- 1982 R. G. Doty: *The Macmillan Encyclopedic Dictionary of Numismatics*.
- 1983 D. Fassbender: *Lexikon für Münzsammler*.
- 1984 Francois Regoudy: *Dictionnaire des Denominations Monetaires Francaises & Belges*.
- 1984 Ewald Junge: *World Coin Encyclopedia*.
Ny revideres udgave i 1992 under titlen: *The Seaby Coin Encyclopaedia*.
- 1985 Marcell-Emile Meurice: *La langue du Numismate*.
- 1986 John Melville Jones: *A Dictionary of Ancient Greek Coins*.
- 1986 E. J. A. van Beek (ed.): *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten*.
- U. år Redaktionen af Muntkoerier: *Munt ABC*. Lexion van A tot Z voor elke muntverzamelaar.
- 1987 Adrian Room: *Dictionary of Coin Names*.
- 1990 John Melville Jones: *A Dictionary of Ancient Roman Coins*.
- 1990 R. Zander: *Russian-English Numismatic Dictionary*.
- 1992 James Mackay: *Coin Facts & Feats*.
- 1992 Ewald Junge: *The Seaby Coin Encyclopaedia*.
- 1993: Michel Galleazzi: *Lexique Numismatique*.
- 1994 Andrzej Mikołajczyk: *Lexykon Numizmatyczny*.